

RTA POBLA

VILA - REAL

FEBRER, 1274

AJUNTAMENT DE VILA-REAL

A.M.V.
Biblioteca
187

ARCADI GARCIA SANZ
VICENT GARCIA EDO

LA CARTA POBLA DE VILA-REAL

20 de febrer de 1.274

**Arcadi Garcia Sanz
Vicent Garcia Edo**
Universitat "Jaume I". Castelló.

AJUNTAMENT DE VILA-REAL

INDEX

Presentació	9
Vila-real abans de la carta de població.....	11
La carta de població de Vila-real	23
Privilegis complementaris de la carta pobla.....	39
1.- Franquesa de la fira i el mercat.....	41
2.- La gabella de la sal i el bovalar	42
3.- Ratificació de les heretats	43
Els manuscrits de la carta pobla	47
Edició dels textos	55
Apèndix documental	65

Edició patrocinada per l'Ajuntament de Vila-real, dins el Conveni signat amb la Universitat «Jaume I» de Castelló.

Estudi emmarcat dins el Projecte nº PB92-0106 de la Direcció General d'Investigació Científica i Tècnica (CICYT) del Ministeri d'Educació i Ciència.

© Edita: Ajuntament de Vila-real.

© Autors: Arcadi Garcia Sanz i Vicent Garcia Edo.

Foto portada: Escut dels reis d'Aragó i de la vila de Vila-real.
Fragment d'un enteixinat. Segles XV-XVI?. Col·lecció particular.

ISBN: 84-88331-23-1

Dipòsit legal: CS-54-1995

Imprimeix: Imprinta Sichert, S.L.

Arxiu Municipal de Vila-real.
Revers del pergami de la Carta Pobla i altres privilegis de Vila-real,
datat el 25 de maig de 1340, amb l'escut del rei i de Vila-real. Manuscrit G.

Vila-real ha tingut des de sempre un permanent respecte per les seues tradicions, coneixedora del fet que, amb aquesta actitud, no sols preservava el passat sinó que s'assegura el futur.

La publicació d'aquest llibre, La Carta Pobla de Vila-real, producte dels acurats treballs dels professors Arcadi Garcia Sanz i Vicent Garcia Edo, és, en eixe sentit, un intent especialment valuós d'aprofundir en els nostres orígens com a valencians. Ens cap el legítim orgull de ser una de les viles de l'antic regne fundada pel rei Jaume I, i per tant començament i memòria del camí que els valencians encetaren junts fa ja més de set segles.

Poc he de dir dels mèrits intel·lectuals dels autors d'aquest treball sobre La Carta Pobla de Vila-real, suficientment coneguts pels que s'interessen per l'estudi del nostre dret històric. Assenyalar, només, que en trobem davant d'un treball rigorós i apassionat, però sobretot ple d'allò que als vila-realencs més ens importa, l'estima per les nostres terres, per la nostra gent.

La presentació d'aquest llibre no és fruit de la casualitat. El 20 de febrer és per a nosaltres, com a ciutadans de Vila-real, símbol dels desitjos de convivència cívica i d'esperança en el nostre futur com a poble. Portem ja molts d'anys junts en aquest projecte en comú, des d'aquella llunyana data de 1274, en que la nostra Carta Pobla va certificar el nostre naixement com a poble, i per a nosaltres cada 20 de febrer és una ocasió especial de renovar, des del coneixement del passat, la il·lusió per un millor futur.

ENRIQUE AYET FORTUÑO
Alcalde de Vila-real

**VILA-REAL ABANS DE LA
CARTA DE POBLACIÓ**

A diferència del que va escriure ja fa molts anys el pare Ramon de Maria, en el seu llibre «*El Repartiment de Burriana y Villarreal*», ⁽¹⁾ i a falta de poder fer un estudi més amb profunditat sobre el tema, creiem que hi ha motius fundats per dubtar d'una afirmació seua, que retrau a l'any 1269 les primeres notícies sobre l'existència efectiva de Vila-real, com un nucli urbà en formació. Aquest autor es basava ⁽²⁾ en la lectura de dos documents conservats a l'Arxiu Reial de Barcelona, per mitjà dels quals l'infant En Pere, futur rei d'Aragó, confirmava dos establiments fets *in ville nostre Regalis*, on el propi infant datava els documents.

Sembla estrany que la primera intervenció de la corona documentada en la població, tinga com a protagonista l'infant En Pere, quan va ser el seu pare el rei qui va procurar la creació de Vila-real. Sembla igualment estrany que no s'indique que en aquell any 1269 Vila-real era una pobla en formació dins el terme de Borriana («*popula*» segons diuen molts dels documents immediatament posteriors); i, en definitiva, de la pròpia lectura d'un ⁽³⁾ d'aquests dos establiments, fet per l'infant en favor de Jaume Alamany, sembla desprendre's un llenguatge aliè al que podem veure en la resta de documents que es poden assignar inequívocament als orígens de Vila-real i que comencen a aparèixer a partir de 1272. Caldrà però fer les recerques oportunes i tractar de comprovar si aquests dubtes poden ser fundats, perquè, el més probable és, que hi haja un error de datació en la documentació de l'infant.

El que sí és totalment cert és que, a partir ⁽⁴⁾ de l'any 1272, els mateixos documents de la cancelleria comencen a parlar-nos de la configuració del que hauria d'ésser el recinte urbà de Vila-real, a partir d'una sèrie de textos, també citats pel pare Ramon de Maria, alguns d'ells inclús publicats, que són demostratius d'eixos orígens efectius de Vila-real, prou abans de promulgar-se la carta pobla.

El que no ens diuen els documents és, la causa que va originar eix interès del monarca per fundar una nova població dins el terme de Borriana, que era una vila aparentment tan estimada per ell i, la nova creació podia suposar-li, i de fet li va provocar a Borriana, un greu perjudici. Borriana, però, s'hagué de plegar a la voluntat del rei, tot i que en diferents moments la documentació declara, l'existència d'agressions físiques a les persones i béns dels vila-realencs, que desapareixerien amb la definitiva separació de la jurisdicció d'ambdues viles, uns anys després, a començaments del segle XIV, en el regnat de Jaume II.

Martí de Vicianà, en la seua *Crònica* ⁽⁵⁾ de València, diu: «*Por haver sido fundada y poblada la villa de Vila Real en el campo y término de la Villa de Buriana por el siempre vencedor rey don Jayme de Aragón, y haverle dado y asignado cierto término, tomando tanta parte del término de Buriana quanta quiso y mandó, bien se puede por ende nombrar Villa real parte de Burriana, y ganada en el mismo tiempo de la conquista. Y así Villa real goza de los privilegios otorgados por los reyes de Aragón a Buriana para su franqueza, y del privilegio de la merced del derecho de la primicia. Razón es pues, que como a parte tan anexa a Buriana la assentemos luego en orden junto a Buriana.*

Esta villa de Villa real fue edificada según antes dijimos, y parece por un privilegio dado en Valencia, a XX de hebrero año de M.CC.LXXIII, aunque en el año LXXII fue comenzada a hedificar».

Malgrat la referència de Vicianà, realment la data de la carta o privilegi fundacional és el 20 de febrer de 1274, i açò és resultat de la conversió de la data, a partir de la forma medieval de l'Encarnació o «*anno Domini*», que fa que la documentació datada entre el dia 1 de gener i el 25 de març, segons el còmput actual haja d'afegir un any més a l'ordinal de l'any.

Ara bé, a nosaltres ens interessa molt més que aquesta cita de Vicianà, la darrera, en la que s'indica «*aunque en el año LXXII fue comenzada a hedificar*», la qual cosa vol dir que al segle XVI se seguia tenint consciència d'una existència anterior a la de la carta fundacional, consciència que en els segles posteriors es va anar perdent i que tan sols s'ha començat a recuperar amb l'esmentat treball del pare Ramon de Maria, que necessita una revisió en profunditat, a partir de la mateixa documentació per ell emprada, que ens mostrarà la vertadera influència de Jaume I en la creació de Vila-real, i el moment exacte d'inici d'eixa activitat que, fins al moment present, i prenent com a base la que és documentació irrefutable, sembla ratificar el criteri de Vicianà.

Si, amb totes les reserves, haguérem de considerar l'opinió del pare Ramon de Maria, el primer document que contindria un establiment a Vila-real abans de la carta pobla, seria un text ⁽⁶⁾ datat el dia 18 de desembre de 1269, pel qual l'infant En Pere, fill de Jaume I i hereu de la corona, va ratificar la donació d'unes heretats a la pobla de Vila-real, en favor de Jaume Alamany i els seus. En un altre document ⁽⁷⁾ datat el mateix dia, l'infant En Pere reconeix uns drets en favor d'Abraham de la Torre, jueu habitant de Vila-real, natural de Barcelona i comprador d'unes heretats a la nova població. Aquest jueu, el primer documentat, no seria sinó un dels qui s'instal·larien a la vila i constituïrien un grup reduït però ben significatiu en el context socio-econòmic.

Ja sense aquests dubtes, els llibres-registre de la cancelleria reial recullen una xicoteta però ben important col·lecció d'establiments de cases, solars i terres a Vila-real, fets pel rei, en favor de diferents particulars. Són uns documents que, a més, ens indiquen l'existència d'uns altres repartidors, nomenats pel rei per a eixa tasca, la documentació dels quals no conservem, però del conjunt d'establiments fets per un i altres es pot concloure l'existència d'un vertader programa o procés de creació del nou municipi, sota l'iniciativa reial, que documentarem després un poc millor.

Tot seguit farem un recull d'aquests documents, citats pel pare Ramon de Maria a la seua obra, i en part també per Jesús Ernest Martínez Ferrando, ⁽⁸⁾ en publicar, als anys trenta, el seu catàleg de documents de Jaume I relatius al regne de València.

1. El primer document ⁽⁹⁾ porta data de 8 de juliol de 1272, i conté la concessió feta pel rei En Jaume en favor de Na Clara, filla del mestre Paris, plater del rei, d'unes terres en la «pobla» de Vila-real, amb la condició d'haver d'instalar-se permanentment per a viure.

2. Idèntica donació ⁽¹⁰⁾ trobem en favor de Ramon Escorna, membre de la casa de l'infant Pere, i del seu germà Pere Escorna, datada el dia 19 de setembre de 1272. Interessa remarcar d'aquesta donació la menció posada en boca del rei de que la nova pobla de Vila-real es construïa per manament reial, i que l'heretat donada estava prop de la séquia nova que també s'havia edificat per ordre règia.

3. El dia 11 de novembre de 1272 es documenta ⁽¹¹⁾ la donació d'unes terres i un solar en favor del porter reial Guillem Cortit, amb obligació de residència.

4 i 5. I el 28 de novembre dues ⁽¹²⁾ més: una en favor de Pere de Peralada, amb obligació de continuar el seu servei al rei; i una altra a Pere Ramon, membre de la casa reial. Ambdues amb obligació de residència.

6. La ratificació definitiva de l'existència d'un col·lectiu humà significatiu a Vila-real, abans de la promulgació de la carta pobla, vé donada per un document datat el dia 1 de març de 1273, pel qual el rei va concedir ⁽¹³⁾ l'escrivania pública de Vila-real en favor de Jaume de Cascant, al qual va atorgar, a més, unes terres i un solar per construir una casa.

7 i 8. El dia 1 de juny de 1273 el rei va donar a Marc, fill del prior de Guissona, una torre i unes terres a Vila-real, per tal que s'hi establira; i al seu germà Ramon una altra torre i terres, amb idèntica obligació ⁽¹⁴⁾.

9. El 17 de juny de 1273 va atorgar ⁽¹⁵⁾ unes terres a Pere de Serra, membre de la casa de l'infant Pere, i a Pere Navarro, oficial seu.

10. El 3 de juliol de 1273, unes terres i un solar ⁽¹⁶⁾ a Pere de Pocollul, prop de la séquia vella.

11. El 5 de juliol es donen ⁽¹⁷⁾ unes cases i terres a Guillem de Torrellas i la seua esposa, en un document que conté algunes referències importants, com la menció a unes cases encara no repartides i unes terres que no eren encara propietat de ningú, demostratives d'un plà preestablert per al repartiment.

12. El 21 de juliol de 1273 es dona ⁽¹⁸⁾ a Joan de Benasch un solar i unes terres.

13. El 24 de juliol Bernat Albert de Marsella va rebre ⁽¹⁹⁾ huit jovades de terra junt a la séquia nova.

14. El 27 de juliol Pere Porquet i els seus ⁽²⁰⁾ reben igualment terres i solar.

15. Semblant donació es fa el 3 d'agost de 1273 ⁽²¹⁾ en favor de Pere Balaguer, falconer de l'infant En Pere.

16. La següent donació ⁽²²⁾ és important. Conté la ratificació reial feta el dia 6 de setembre de 1273 en favor de Ramon de Camarasa, d'unues terres, cases i horts, que li havien estat donades pels repartidors de Vila-real, el batlle general Arnau Escrivà, el comanador del Temple a Borriana frare Pere

Peirona, i Pere de Juneda, als quals s'intitula com a «partidors de les heretats», la qual cosa significa l'existència d'un programa clarament establert per voluntat del rei, per tal de crear una nova població, i una actuació d'aquests partidors en el mateix sentit, que originaria una documentació particular, semblant en la forma al repartiment de València, que actualment sembla no conservar-se.

17. El 30 de setembre de 1273 Borràs de Montpalau va rebre ⁽²³⁾ terres i un solar llandant amb els camins d'Onda i Tortosa, és a dir, un solar molt ben situat i potser aquesta concreció siga la resposta a la qüestió que abans ens preocupava: conèixer el per què de la fundació de Vila-real, que potser tindria el seu origen en l'excel·lent ubicació del lloc, junt al camí reial que portava de Catalunya a València.

18. El dia 6 d'octubre de 1273 Peretó de Girona ⁽²⁴⁾ va rebre unes terres i un solar. Al document se cita que el solar donava al carrer Major de la població, una nova referència a un urbanisme incipient, però clarament determinat en aquell moment.

19 i 20. Mestre Paris, argenter del rei, al qual ja havíem vist amb anterioritat, obté ⁽²⁵⁾ nous solars i terres per a ell i els seus dos fills, segons carta datada el dia 21 d'octubre de 1273. El mateix dia Miquel Sanz va rebre ⁽²⁶⁾ sis jovades de terra, un pati i un ort.

21. El 23 d'octubre de 1273 donà a Joan, cuiner seu, huit jovades i un hort ⁽²⁷⁾ prop de la séquia major.

22 i 23. Berenguer de Sa Guardia va rebre sis jovades, casa i hort, ⁽²⁸⁾ el 26 d'octubre de 1273. El mateix dia, Jaume Amenós 6 jovades casa i hort ⁽²⁹⁾.

24. El 12 de desembre de 1273 Bernat de Montpalau va rebre ⁽³⁰⁾ deu jovades, pati i hort, llandants entre altres parts amb l'heretat d'un altre jueu, Salomó Vidal i amb la de Marc de Calaceit, primer representant d'una dinastia important a Vila-real als segles XIV i XV, entre els qui es comptarien alguns notaris.

25. El 20 de desembre de 1273 Arnau de Tamarit, cuiner reial, va rebre ⁽³¹⁾ quinze jovades, casa i hort.

26 i 27. El 29 de desembre, Pere de Soria ⁽³²⁾ va rebre sis jovades de terra; i Joan de Pertusa, ⁽³³⁾ porter de l'infant En Pere, altres sis jovades.

28. El 16 de febrer de 1274 el jueu Salomó Vidal, va rebre ⁽³⁴⁾ quatre jovades de terra i un solar per edificar. Es la darrera donació coneguda fins el moment present, anterior a l'atorgament de la carta pobla, que porta data de quatre dies després. Aquest personatge seria, més endavant, durant el regnat del rei Pere el Gran, batlle de Vila-real i «repartidor» de les terres i solars de la població, entre els qui s'instalarien posteriorment.

29 i 30. El dia 20 de febrer de 1274, i a més de la promulgació de la carta pobla, el rei va concedir ⁽³⁵⁾ al mestre Paris, el seu argenter, dues jovades més de terra, amb la qual cosa aquest personatge i la seua família es convertien en uns dels principals terratinents de la vila. També va rebre ⁽³⁶⁾ Pere Garcés eixe dia dues jovades de regadiu i una de secà.

31. Finalment, volem esmentar la concessió ⁽³⁷⁾ de la rectoria de l'església de Vila-real, atorgada el 22 de febrer de 1274 en favor de Joan Gutiérrez, amb obligació d'atendre-la permanentment, dia i nit, tal com pertany a l'ofici i amb percepció dels drets que corresponen a l'església.

Amb totes les quals coses, si la cura material dels vila-realencs quedava atesa amb les donacions dels béns indicats, amb la dotació de la rectoria quedaven igualment atesos els béns espirituals i, en suma, d'aquesta manera quedaven conformatos els que haurien d'ésser els trets més significatius de la vida municipal de Vila-real en els seus orígens.

Del conjunt de totes aquestes donacions hi ha dues coses destacables: en primer lloc l'obligació quasi general de residència, que no hem citat en tots els casos; i la impossibilitat de vendre les heretats rebudes en un termini de deu o vint anys, segons donacions, amb la qual cosa el rei suposava que es consolidaria la població en el lloc. La mesura va tenir una durada relativament curta, com també s'ha pogut documentar en altres indrets, ja que el rei Pere el Gran, mitjançant privilegi ⁽³⁸⁾ datat a Barcelona el dia 15 de desembre de 1280, va donar llicència als vila-realencs, per tal que pogueren vendre lliurement en qualsevol moment, fins un terç de les propietats rebudes, però la resta dels béns, és a dir, les dues terceres parts, tan sols podrien vendre-les lliurement a partir dels deu anys de la recepció que figurava a les respectives cartes.

També interessa remarcar d'aquests establiments, el gran nombre de donacions fetes en favor de persones que treballaven al servei de la casa reial, bé del propi rei o bé de l'infant i hereu de la corona, els quals es van quedar segurament a viure a Vila-real, en compliment del contingut de les cartes rebudes.

LA CARTA DE POBLACIÓ DE VILA-REAL

La morfologia jurídica substantiva de la carta de població de Vila-real, de 20 de febrer de 1274, que publiquen ací ⁽³⁹⁾, respon a la tipologia del que Font Rius ⁽⁴⁰⁾ denomina establiments veïnals, distingint-los, per una part, dels establiments agraris col·lectius i, per una altra part, de les cartes de franqueses i privilegis, que estableixen un estatut jurídic més o menys complet de la nova població.

En efecte, la carta de població de Vila-real, que ara ens ocupa, no descendeix a precisar les condicions de cada establiment agrari, cadascun dels quals tenia la seua pròpia concessió; n'hi ha que fins i tot s'han conservat, tal com ho hem vist, fa un moment, quan hem parlat de la vila abans de la carta de població. Però, per una altra part, la carta pobla de Vila-real no conté un estatut jurídic complet de la nova vila, la qual ja en tenia un, com part integrant del terme de Borriana, d'abans d'esser-li concedida aquesta carta de població en 1274.

Es per això que aquest document fundacional de Vila-real, no tracta d'establir un estatut jurídic nou en aquest nucli de població, format dins el terme general de Borriana, sinó que dóna per suposat l'estatut jurídic de Borriana i fa per a la nova fundació del nucli urbà de Vila-real unes concessions, que li donen una certa autonomia i, sobretot, una personalitat col·lectiva i una singularitat dins aquell terme general.

Tot seguit examinarem les concessions més característiques, fetes pel rei Jaume I en la carta pobla de Vila-real i podrem comprovar la naturalitat, amb que foren fetes, i l'abast ulterior que tingueren.

La primera qüestió, que cal examinar, és la del fur, al que fou concedida la nova població, la qual, segons diu el rei en el document, fou feta «ad Forum Aragonum».

Aquesta concessió dels Furs d'Aragó a Vila-real en 1274 va causar estranyesa a Miquel Gual Camarena ⁽⁴¹⁾, pel seu caràcter tardà. Efectivament, amb anterioritat a aquell any, el fur de València ja havia estat concedit a Onda en 1248 ⁽⁴²⁾, a Borriol en 1250 ⁽⁴³⁾, a Alcalà de Xivert en 1251 ⁽⁴⁴⁾ i en 1261 eren també del fur de València Castelló i Vilafamés ⁽⁴⁵⁾, i això per parlar només de llocs propers a Vila-real amb una certa significació urbana. Per altra part, els Furs de València havien estat ja promulgats en 1261, com dret territorial de tot el regne de València, territorialitat que havia estat ratificada en les corts de 1271 ⁽⁴⁶⁾.

Aquesta concessió, emperò, aparentment estranya, té una explicació molt clara en el fet que Vila-real va estar fundat dins el terme de Borriana, on regia el fur de Saragossa, que li va estar concedit per la carta-pobla d'1 de novembre de 1233 pel propi rei Jaume I, fundador de Vila-real ⁽⁴⁷⁾.

Hom pot trobar una antinòmia -també aparent- en el fet que Borriana, en 1233, va estar poblada a fur de Saragossa i, en canvi, el dret concedit a Vila-real, en 1274, són els Furs d'Aragó, promulgats pel mateix rei Jaume I en 1247.

Aquesta aparent antinòmia té també una explicació clara:

El fur de Saragossa era un estatut jurídic que no tenia una redacció extensa, sinó que, amb base als textos breus dels anys 1119 i 1129 i als privilegis de la ciutat, arribà a la formació d'uns costums i una pràctica jurídica certament reeixits per al seu temps, per la configuració d'una justícia pública, lliure d'arbitrarietats privades, i l'organització municipal de les comunitats urbanes, que era una garantia d'estabilitat de les poblacions, que es regien per aquest fur, i de respecte per part del poder reial o senyorial.

Després de la promulgació dels Furs d'Aragó, en 1247, probablement pel fet que aquests recolliren aquells costums i pràctiques propis del Fur de Saragossa, tant a la documentació valenciana com a l'aragonesa, les referències al fur de Saragossa foren substituïdes per les dels Furs d'Aragó. Es una constatació que nosaltres mateixos hem fet diverses vegades en relació al dret valencià ⁽⁴⁸⁾ i que Mª Luisa Ledesma l'ha feta també en relació al dret aragonès ⁽⁴⁹⁾.

Aquest canvi de denominació o de referència del fur de Saragossa pels d'Aragó és documentat a Morella ⁽⁵⁰⁾, a Culla ⁽⁵¹⁾ i a Borriana mateix, on la carta de població de 1233, abans citada, hi concedí el fur de Saragossa i, en

canvi, tant el privilegi de 10 de gener de 1330 ⁽⁵²⁾ com el fur d'aquella mateixa data, sancionat pel rei Alfons el Benigne a les corts de València ⁽⁵³⁾, quan parlen del fur abolit, aquell dia, tant a Borriana com a Vila-real, parlen expressament del fur d'Aragó, i no pas del de Saragossa, cosa que per a Vila-real és explicable, perquè és aquest el fur que li fou concedit per la carta-pobla de 1274, però per a Borriana no ho és, perquè el fur que li havia estat concedit en la carta de població de 1233, era el fur de Saragossa, i no pas els d'Aragó, que ni tan sols existien en aquells moments.

Es per això que, si considerem que, tal com acabem de dir, després de la promulgació en 1247 dels Furs d'Aragó, les referències al fur de Saragossa foren substituïdes per les dels Furs d'Aragó, es desfà aquesta mena de *quid pro quo* i resulten explicables, tant la concessió del fur d'Aragó a Vila-real en 1274, com la renúncia a aquest mateix fur, feta per Borriana en 1330.

Pel que fa referència a Vila-real, que és l'objecte actual de la nostra atenció, la conseqüència més important, que es deriva d'aquesta concessió del fur d'Aragó en 1274, és que no suposava cap modificació en l'estatut jurídic de la nova vila, sinó que mantenia el que fins aquells moments havia tingut com part integrant del terme de Borriana. Es una actitud molt pròpia de la prudència i l'esperit polític comedit del rei Jaume I, que era poc partidari de les ruptures violentes, i menys encara en llocs del domini reial, on ell era el primer en sofrir-ne les conseqüències.

Una cosa semblant es pot dir sobre la jurisdicció, que és una manifestació externa més important de l'aplicació del dret, la qual a Vila-real era la jurisdicció del rei, puix que la vila era de domini reial.

D'antuvi, resulta fins i tot sorprenent el fet que a la carta-pobla de 1274 no hi haja preceptes sobre la jurisdicció, perquè tractant-se, tal com es tractava a Vila-real, d'un lloc de domini del propi rei, sembla que hauria d'haver estat escaient que, almenys, s'hagués reservat aquest atribut de la sobirania, tal com es reservava altres prerrogatives de menor importància, o si més no, la facultat de nomenar els oficials reials, que havien d'exercir a Vila-real la jurisdicció del rei.

Aquest silenci de la carta pobla de Vila-real és, doncs, significatiu, perquè sembla mostrar també el mateix afany d'evitar ruptures violentes, bo i deixant les coses tal com havien estat fins aquell moment.

Aquest *statu quo*, que el rei tractà de mantenir amb el seu silenci sobre la jurisdicció en la carta-pobla de Vila-real de 1274, era la jurisdicció del justícia de Borriana, denominat també *sabalmedina*, d'acord amb el fur de Saragossa.

L'amplitud de la jurisdicció d'aquest oficial reial apareix clarament a la segona carta-pobla de Borriana, d'1 de gener de 1235⁽⁵⁴⁾, en la qual el rei es reserva l'escrivania de la cort del justícia. Aquest oficial era de nomenament reial, i el primer justícia o sabalmedina de Borriana conegut és Martí Garcés, a qui el rei Jaume I, del Puig estant, li va concedir de per vida, el sabalmedinat o cort de Borriana, el 25 de juny de 1238⁽⁵⁵⁾.

Després de 1274, tant durant els dos anys llargs que durà el regnat de Jaume I com durant els regnats dels seus dos immediats successors, Pere el Gran i Alfons el Franc, sembla que durà la jurisdicció del justícia o sabalmedina de Borriana, en la nova població de Vila-real. Però, no sabem des de quan, sembla que el justícia de Borriana nomenava un delegat, que exercia a Vila-real, d'una manera permanent, la jurisdicció reial, bé en la seua totalitat o bé només en certes matèries, cosa perfectament possible, perquè durant l'Edat Mitjana la jurisdicció era sempre delegable.

Ho sabem per un provisió del rei Jaume II, de 25 de febrer de 1302⁽⁵⁶⁾, que concedí al consell municipal de Vila-real el dret de nomenar anualment el justícia de la vila, el qual parla dels justícies de la mateixa vila «olim preteritis», cosa que vol dir que en altre temps n'hi havia hagut.

L'extensió de la jurisdicció d'aquest justícia local de Vila-real no la sabem, perquè la provisió citada només diu que era la mateixa que havia tingut abans, però no la precisa.

Allò que resulta sorprenent en aquesta provisió del rei Jaume II és que, tot i que en aquells moments encara regia a Vila-real el fur d'Aragó, la concessió del justícia és feta amb el règim de nomenament propi dels Furs de València.

En efecte, el nomenament per elecció dels prohoms de la ciutat, la confirmació pel batlle general del regne i la renovació anual del càrrec per Nadal són els establerts en els Furs de València de Jaume I⁽⁵⁷⁾.

Fa de mal dir si la jurisdicció concedida al justícia de Vila-real en aquesta provisió de Jaume II era tota la jurisdicció reial alta i baixa o només aquesta darrera, bo i restant la delegació de la denominada «justícia de sang» reser-

vada al sabalmedina de Borriana. Però, en tot cas, allò que té de més interessant aquesta concessió de Jaume II, és la delegació directa de la jurisdicció per part del rei al justícia de Vila-real, cosa que suposava una segregació jurisdiccional del sabalmedinat de Borriana. Precisament això és el que fa pensar que en els temps anteriors no era així.

Una altra qüestió del major interès en la història ciutadana de Vila-real és l'origen del seu municipi, en relació amb la carta-pobla de 1274, que ara ens ocupa.

La provisió del rei Jaume II, de 1302, que acabem de citar, ja és concedida al municipi (*universitas*) de Vila-real, i amb anterioritat, hi ha esments ben documentats, tant del dit municipi com dels seus òrgans.

En efecte, un privilegi del rei Jaume II, de 29 de maig de 1295⁽⁵⁸⁾, que autoritzà el canvi del lloc d'ubicació de l'església, ja és concedit també al municipi (*universitas*) de Vila-real; i una provisió del rei Alfons el Franc, de 26 de febrer de 1288⁽⁵⁹⁾, parla molt clarament dels *probi homines* de Vila-real, que eren els representants o els dirigents del municipi.

Això ens porta ja, amb informació documentada, als anys immediatament posteriors a la carta-pobla de 1274 i autoritza a examinar-la en aquest aspecte de l'organització del municipi.

Abans ja hem dit que una de les característiques del fur de Saragossa que, fet i fet, era el vigent a Vila-real, era l'organització municipal de les comunitats urbanes, i la carta-pobla de 1274 sembla que cal interpretar-la així. Autoritzen aquesta interpretació les consideracions següents:

En primer lloc, la delimitació precisa d'un terme propi de Vila-real, dintre del terme general de Borriana, que fa la carta-pobla de 1274. Es una delimitació circular: de la séquia major de Borriana cap amunt fins a Vila-real i d'allà tal com termeneja amb Nules, fins al lloc denominat la Misquitiella, que és cap a Betxí, d'allà al molló cobert del cabeço o puig on es talla la pedra, i d'allà al riu de Millars.

En segon lloc, la concessió, que fa també la mateixa carta-pobla de 1274, dels amprius d'aquest nou terme (pastures, llenyes, etc.) als veïns de la nova població de Vila-real, bé que salvant-hi el dret dels veïns de Borriana, per la possessió, que tenien de tots els amprius i herbatges del terme general d'aquesta vila. Aquesta concessió tingué un complement interessant, pocs dies

després de l'atorgament de la carta de població, en un altre privilegi del rei Jaume I, de 4 de març de 1274 ⁽⁶⁰⁾, que autoritzà els pobladors de Vila-real, per delimitar, dins el terme de la vila i en l'espai d'una milla, a la muntanya, un bovalar propi, on només hi podien pasturar el bestiar d'arada, la dula i els bestiar dels carnicers ⁽⁶¹⁾ de la mateixa vila, amb exclusió del dret general de pastures que com ampriu tenien en tot el terme general de Borriana, tant els veïns d'aquesta vila com els de Vila-real.

I en darrer lloc, autoritza també aquesta interpretació, d'haver estat instaurat al municipi de Vila-real per la pròpia carta-pobla de 1274, el precepte d'aquesta, segons el qual el rei concedia als nous pobladors de Vila-real les mateixes franqueses, que tenia Borriana per la carta que en tenia del mateix rei.

No hi ha dubte que aquesta carta de població de Borriana, a la que fa referència la de Vila-real, era la del dia 1 de gener de 1235, abans citada, en la qual és concedida expressament als veïns de la vila la facultat d'organitzar-se en municipi, amb els «probi homines» i els altres oficials nomenats pel sabalmedina i els propis «probi homines» de la vila que, segurament, ja existien d'abans.

Aquesta concessió expressa, que fa la carta-pobla de Vila-real, de les franqueses que gaudia la vila de Borriana, no és purament formulària o de simple referència, perquè per a això no hi calia cap concessió expressa, puix que Vila-real era dins el terme de Borriana. Ben al contrari, la significació d'aquesta concessió és la d'atorgar a la nova vila aquell mateix estatut ciutadà que tenia Borriana; i és evident que en aquest estatut ciutadà hi entrava l'organització municipal pròpia de Vila-real. El terme propi, que li atorga la carta-pobla de 1274, i el bovalar propi, atorgat quinze dies més tard, no solament ratifiquen aquesta interpretació, sinó que semblen mostrar ja una gestió dels afers públics propis de la nova vila, tal com sembla mostrar-ho la recaptació del privilegi de 4 de març de 1274, abans citat, que concedí a Vila-real el bovalar, del que acabem de parlar, i l'exempció de lleuda i peatge per sis anys, en la fira anual, que li havia estat concedida en la carta-pobla que ara ens ocupa.

Sembla, doncs, força clar que l'origen del municipi de Vila-real es troba ja en la carta-pobla de 20 de febrer de 1274, almenys en la seua forma primitiva o incipient.

Tanta importància, o més, que aquestes bases institucionals i jurídiques que acabem d'examinar, tenen en el caient històric les concessions de caràcter econòmic, que fa la carta-pobla de Vila-real de 1274, perquè, no solament mostren l'impuls econòmic que donà lloc a la polarització de la població de la vila, sinó que fan també molta claror per apreciar l'ambient d'eufòria econòmica que hi havia al nostre país, durant els anys centrals de la segona meitat del segle XIII.

En el sector econòmic primari, que era l'agrari, la carta de població, que ara ens ocupa, no fa cap concessió especial, ni tan sols estableix els drets dominicals, que havien de pagar els nous pobladors de Vila-real, cosa que vol dir que, d'acord amb el fur de Saragossa, tenien la terra franca, i només havien de pagar el delme i la primícia, que eren drets eclesiàstics. El delme el percebia el rei i en participava d'acord amb els convenis que tenia amb l'Església (normalment en un terç) i la primícia la cobrava el municipi, per aplicar-la a la refacció dels murs i esglésies i a les despeses comunals. El privilegi de 10 de gener de 1330, abans citat, atorgat a Vila-real amb motiu del canvi de fur, encara fa reserva expressa de la primícia, que percebia el consell municipal de Vila-real.

En el sector secundari, dels monopolis senyorials o regalies de caràcter urbà, el rei fou a Vila-real més exigent que no ho havia estat a Borriana en 1235, puix que en la carta de població de 1274, que ara ens ocupa, es reservà el monopoli dels forns, els molins, la carniceria, el pes i l'almodí, on s'hi contractava el blat, i les tendes i botigues, entre les quals s'hi comptaven els tallers dels artesans.

El fet que a la carta de població el rei hi fes constar la reserva d'aquestes regalies, no vol dir que en aquells moments hi hagués a Vila-real totes les activitats artesanals o comercials, a les que es refereixen les mateixes regalies, però sí que demostra, almenys, que n'hi podia haver i fins i tot que era previsible que n'hi hagués; i no solament això, sinó que el fet mateix de la reserva d'aquestes regalies, hagut esguard de la seua inexistència a Borriana, sembla indicar que, previsiblement, el rei les considerava suficientment lucratives, per fer-ne una reserva expressa.

Això sembla manifestar una tendència econòmica expansiva, la qual és, segurament, la mateixa que estimulà el naixement i la polarització del nou nucli urbà, format a Vila-real.

Aquesta tendència semblen manifestar-la també dues concessions relatives al sector econòmic terciari fetes pel rei Jaume I, una en la carta-pobla mateixa i l'altra en el privilegi de 4 de març de 1274, abans citat, atorgat quinze dies després d'aquella. Totes dues semblen desproporcionades per a l'entitat urbana d'un nucli de població incipient, tal com ho era en aquells moments Vila-real, però, per això mateix resulten més il·lustratives d'aquest ambient econòmic expansiu en el sector terciari.

Una d'aquestes concessions, feta en la carta-pobla mateixa, és la del mercat ordinari de cada dissabte, en el qual el rei es mostrà generós i no es retingué res. Però, a més d'aquest mercat, Jaume I concedia també una fira anual, pel temps que plagués als nous pobladors, amb la sola condició de no fer-la coincidir amb la de Castelló ni d'altres llocs dels volts de Borriana.

Aquestes fires anuals, durant els segles XII i XIII, eren el temps i el lloc on es polaritzava el gran comerç de l'època, i no solament l'interior, sinó, a vegades, l'internacional i tot, raó per la qual aquesta concessió sembla manifestar que a la Vila-real de 1274 hi havia una activitat comercial d'una certa volada. Val a dir que la situació geogràfica de Vila-real, en el camí de Barcelona i Tortosa a València, afavoria la possibilitat de celebrar-hi una fira, però és ben clar que en aquesta mena d'activitat comercial la situació geogràfica no ho és tot.

En la mateixa concessió el rei Jaume I, tal com era normal en les fires concorregudes, prenia sota el seu guiatge i protecció reial tots els que hi concorrien, tant durant el temps de permanència a la fira com durant el camí d'anar-hi i de tornar-ne. Es un guiatge clàssic, que té els seus orígens en la pau i treua del mercat, sancionada ja en les constitucions i els estatuts de pau i treua, del segle XI ençà. Allò que té de més significatiu aquesta concessió, és que el rei Jaume I, a qui seria gratuït atribuir ignorància de la realitat social i econòmica del seu país -que és el nostre- accedís a la concessió d'aquesta fira amb guiatge reial i tot, cosa que fa pensar que aquell rei fundador també participava d'aquella eufòria en l'apreciació de les possibilitats comercials de la nova vila, que acabava de fundar.

Mostra també aquest afany d'afavorir la polarització d'aquesta nova fira de Vila-real, un privilegi de 4 de març de 1274 ⁽⁶²⁾ en el qual el dit rei, Jaume I, eximí per sis anys els concurrents a la fira, de lleuda i peatge, que eren els impostos indirectes, que gravaven el trànsit de mercaderies a les ciutats i viles reials.

Tanmateix aquesta fira celebrada per quinze dies des del de sant Mateu (21 de setembre) sembla que tingué continuïtat, si bé la recessió econòmica dels darrers anys del segle XIII i primers del XIV acabaren l'ambient d'eufòria econòmica, dins el que fou erigida, i el 16 de setembre de 1347 calgué mudar-ne la data i posar-la per Sant Martí (11 de novembre), amb duració també de quinze dies ⁽⁶³⁾.

L'altra concessió, dins el sector econòmic terciari, a la que abans ens hem referit, és la d'una gabella de la sal a Vila-real, la qual fou concedida pel rei Jaume I, quinze dies després de l'atorgament de la carta pobla, en un privilegi de 4 de març de 1274, que hem citat abans, quan hem parlat del bovalar i que publiquen ací.

La gabella era l'expendeduria oficial de la sal, perquè aquesta substància mineral era de monopoli -en aquest cas, reial- i només es podia vendre en aquests establiments públics o de regalia, en els quals, normalment, era portada des de les salines.

Com que al nostre país la major part de la sal, que s'hi consumia, era de procedència marina, el transport d'aquesta substància en quantitats significatives era fet per via marítima, en una navegació costanera que, des de les salines de Tortosa, de l'Albufera de València i, més rarament, d'altres llocs, descarregava la sal a la gabella de Borriana, o a les altres, que hi havia per tot el país. La sal d'Eivissa, que potser n'era el centre productor més important, era destinada preferentment a l'exportació ⁽⁶⁴⁾.

Precisament per tractar-se d'una matèria en mercat de monopoli, la sal tenia, no solament un preu polític, sinó també unes mesures polítiques que, molt sovint, variaven d'una gabella a una altra, cosa que en els usuaris causava, també molt sovint, la impressió de sentir-se defraudats.

Aquesta característica del mercat de la sal fa explicable l'aspiració dels nous pobladors de Vila-real, de tenir una gabella pròpia, per tal d'evitar defraudacions i extorsions -reals o suposades- de la gabella de la sal de Borriana. El rei, per la seua part, potser en aquells moments més amatent a facilitar i propiciar a Vila-real la formació d'un nucli consistent de població, que no pas a la viabilitat econòmica d'una gabella en aquesta vila, accedí a la petició d'aquells primers vila-realencs i en féu la concessió.

La gabella de la sal, però, a Vila-real era mal ubicada, per tractar-se d'un lloc on, al cost del transport marítim de la sal calia afegir el d'un transport

terrestre, molt més car que el marítim, el qual feia muntar considerablement el preu unitari del cafís de sal, posat a Vila-real. Aquesta inferioritat, diguem estructural, del comerç de la sal a Vila-real era agreujada per la competència de la gabella de Borriana, la qual podia treballar en millors condicions econòmiques.

Es, segurament, per això que, tot i que no sabem positivament si aquella gabella de la sal de Vila-real tingué o no continuïtat, sembla que s'acabà tal com era normal que s'acabés, puix que una provisió del rei Pere el Cerimoniós, de 19 de febrer de 1349 ⁽⁶⁵⁾ disposà que, a la gabella reial de la sal, de Borriana, tant al consell municipal com als particulars de Vila-real, calia mesurar-los la sal amb la mesura grossa, de les dues que hi havia -una de grossa i una de petita- i calia fer-los pagar la sal al preu -segurament polític- de sis sous el cafís.

La resta de les disposicions contingudes a la carta-pobla de Vila-real, de 1274, són les de caràcter fiscal, les quals acaben de configurar l'estatut jurídic-material concedit a la nova vila pel seu fundador.

La més important d'aquestes disposicions obliga a tots els pobladors de Vila-real a contribuir en els impostos directes deguts al rei: peita, cena, monedatge, host i cavalcada i qualsevol altre. Dels indirectes -lleuda i peatge- ja hem parlat abans. Transitòriament, però, Jaume I eximí els nous pobladors de Vila-real dels dits impostos directes per deu anys, sens dubte per estimular l'estabilització de la població i la vinguda de pobladors nous. En els impostos indirectes el rei no fou tan generós, puix que en el privilegi de 4 de març de 1274, abans citat, relatiu a la fira, només concedí l'exempció de la lleuda i el peatge per sis anys, cosa certament explicable, perquè aquests impostos indirectes eren de trànsit de mercaderies i, per tant, contribuïen més escassament a l'estabilització de la població de la nova vila.

També conté la carta-pobla, que ara estem analitzant, un precepte molt lacònic, que obliga els nous pobladors a fer *vicinitatem* a Vila-real. En principi, aquest precepte obligava tots els nous pobladors, sense distinció, a fer-se veïns de Vila-real d'una manera efectiva, cosa que no té relació amb el règim fiscal, però la carta-pobla posa aquest precepte entre els relatius al dit règim, segurament per la raó que fer-se veïns suposava, a més de l'obligació de residència, la de contribuir, també sense distinció, a les càrregues veïnals, bé fossen prestacions personals en interès del municipi, o bé prestacions dineràries, en el sentit del concepte habitual, que actualment tenim de l'impost. En tot cas, el dit precepte és una conseqüència d'allò que

hem dit abans sobre la constitució del municipi, puix que, en definitiva, tractava de reforçar-lo.

Resta només per acabar de caracteritzar la carta-pobla de Vila-real, de 1274, dir alguna cosa sobre la seua caracterització jurídic-formal, la qual és, certament, molt clara.

En efecte, a la dita carta de població no hi ha cap rastre ni cap indici d'atorgament contractual, tal com n'hi ha, a vegades, en algunes cartes-pobles i, sobretot, en les que contenen establiments agraris, sinó que és una carta de població de tipus clarament normatiu, atorgada unilateralment pel rei en forma de precepte. Les concessions que el rei hi fa, i que acabem d'examinar d'aquesta manera sintètica, tampoc no mostren, en el document, l'acceptació per part dels destinataris o beneficiaris, que eren els nous pobladors de Vila-real, ni s'hi fa esment de cap d'ells, com personatges d'un cert protagonisme en la iniciativa de fundació de la nova vila, cosa que no vol dir que no n'hi hagués algun en la realitat.

La mateixa constatació es pot fer en els testimonis de l'atorgament del document, que ho foren Andreu d'Albalat, bisbe de València, Jaume Sarroca, bisbe d'Osca, i els nobles Bernat-Guillem d'Entença, Blasco Maça i Sanç Martinez d'Oblites, personatges del seguici reial en aquells moments a València, on fou atorgat el document, entre els quals no n'hi ha cap de Vila-real. El notari, que autoritzà el document, Simó de Sant Feliu, és també un notari de la cort reial, sense cap relació amb Vila-real.

Les característiques jurídic-formals, que acabem d'exposar, donen a la carta-pobla de Vila-real un caràcter oficial i cancelleresc, que no es troba en altres documents semblants. Per això, precisament, sembla oportú fer-lo notar.

[illegible]

[Illegible handwritten text]

1. *Die erste*
 2. *Die zweite*
 3. *Die dritte*
 4. *Die vierte*
 5. *Die fünfte*
 6. *Die sechste*
 7. *Die siebte*
 8. *Die achte*
 9. *Die neunte*
 10. *Die zehnte*
 11. *Die elfte*
 12. *Die zwölfte*
 13. *Die dreizehnte*
 14. *Die vierzehnte*
 15. *Die fünfzehnte*
 16. *Die sechzehnte*
 17. *Die siebenzehnte*
 18. *Die achtzehnte*
 19. *Die neunzehnte*
 20. *Die zwanzigste*
 21. *Die einundzwanzigste*
 22. *Die zweiundzwanzigste*
 23. *Die dreiundzwanzigste*
 24. *Die vierundzwanzigste*
 25. *Die fünfundzwanzigste*
 26. *Die sechsundzwanzigste*
 27. *Die siebenundzwanzigste*
 28. *Die achtundzwanzigste*
 29. *Die neunundzwanzigste*
 30. *Die hundertste*

Londono varff. 1700 et 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 23

**PRIVILEGIS COMPLEMENTARIS
DE LA CARTA POBLA**

Els registres de la Cancelleria Reial d'Aragó, conservats actualment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, a més de guardar la matriu de la carta pobla de Vila-real, ens han transmés la memòria de molts altres documents relatius a la població, a partir dels quals es poden estudiar alguns altres aspectes del seu origen i posterior evolució. Encara més, els aproximadament dos centenars llargs de documents del segle XIII relatius a Vila-real, són l'únic testimoni escrit de la seua existència, ja que d'aquells temps tan antics no es conserva pràcticament res al municipi, en el qual el document original més antic és de començaments del segle XIV.

I entre els llibres de Jaume I, el registre que porta el número 19 conserva, entre altres documents, alguns també relatius a Vila-real, la còpia de tres privilegis molt breus, atorgats pocs dies després de la promulgació de la carta pobla, que complementen el contingut d'aquesta i fan creure, ja que la documentació reial d'aquest temps sembla conservar-se molt completa, que constituïrien en conjunt tot el que el consell municipal de Vila-real necessitava per completar el procés fundacional. Parlem tot seguit d'aquests tres privilegis d'una manera singularitzada, tot i haver-los esmentat amb anterioritat, ja que pel seu caràcter no podien quedar exclosos en una publicació com aquesta, per la qual cosa també els transcrivim a l'apèndix documental.

1.- Franquesa de la fira i el mercat.

La carta pobla de Vila-real presenta algunes singularitats en la seua redacció, com ha estat dit, segurament en consonància amb la seua promulgació tardana, respecte de les de la resta de la comarca, ja que aquesta vila no va ser conquerida als musulmans, sinó creada unes dècades després de finalitzada la conquesta, per la lliure voluntat del rei Jaume I.

En parlar d'aquestes singularitats, ens hem de referir a la manera tan clara en què s'aborden algunes qüestions, a diferència del que soliem veure abans, on la redacció era pràcticament sempre molt més concisa. I per això, quasi ens atrevíem a dir que hi ha un segon privilegi complet dins del privilegi de la carta pobla, en la cita concreta de la concessió del mercat setmanal, però, sobretot, en la concessió d'una fira anual.

Ja hem vist que el mercat s'havia de celebrar els dissabtes; i la fira durant el període de temps de l'any que els nous pobladors estimaren més convenient, sempre i quan no hi hagués coincidència amb les fires instaurades abans a Castelló i a altres llocs circumveïns del terme de Borriana. En el cas d'Onda, la fira havia estat concedida per Jaume I el 20 de juny de 1267, per tal que començara el dia de sant Miquel de setembre i tinguera una durada de quinze dies ⁽⁶⁶⁾. A Castelló, la fira va estar instituïda molt poc després, el dia 9 de maig de 1269, i s'havia de celebrar huit dies abans de la festa de sant Lluc i els deu dies següents a eixa mateixa festivitat ⁽⁶⁷⁾. La concessió de la fira de Vila-real venia acompanyada, també, d'una protecció reial en favor de tots els qui acudiren a comerciar, la qual cosa acaba de conformar aquest caràcter de privilegi emmarcat dins la carta pobla, al qual ens referiem abans.

I és en relació amb aquest punt, quan trobem un text ⁽⁶⁸⁾ complementari, atorgat pel propi rei Jaume I el dia 4 de març de 1274, és a dir, dues setmanes després de la concessió de la carta pobla, per mitjà del qual el rei atorgava franquesa d'impostos a tots els qui assistiren a la fira, per un període de temps de sis anys, comptadors des d'aquell mateix moment, amb la qual cosa era de preveure un interès de tothom per aquella fira, la qual com a conseqüència d'aquest privilegi, podria obtenir d'immediat un gran impuls.

2.- La gabella de la sal i el bovalar.

Hi ha un segon privilegi ⁽⁶⁹⁾ del 4 de març de 1274, per mitjà del qual el rei concedí la tinença d'una gabella de sal, que inicialment acabava amb el monopoli de Borriana respecte d'aquesta activitat, i per la qual els veïns de Vila-real haurien de pagar al rei els mateixos drets que pagava Borriana.

El document conté una segona concessió: la delimitació d'un espai del terme municipal, per damunt de la céquia major, per tal que l'utilitzaren com a bovalar o lloc de pastures dels seus animals. L'espai queda delimitat amb la fórmula: «*unum miliarium montis termini ipsius proprius pro boulario,*

super cequiam eiusdem populationis», tal com sembla era costum descriure-ho en documents semblants, com amb anterioritat documentem a la veïna vila d'Onda, a la qual amb data 7 de desembre de 1246 el rei també va concedir ⁽⁷⁰⁾ un bovalar, «*quem terminum unius miliarii habeatis pro pascuis guanatorum vestrorum*», la qual manera suposava una flexibilitat d'interpretació de l'espai a emprar, en un temps en què l'ocupació del territori era incompleta i oferia molts dubtes, per a la subsanació dels quals, més endavant, va ser necessari la redacció de nombroses cartes d'amollonament més concretes, de les quals n'hi ha testimonis en molts altres indrets del nostre país, i pel que a Vila-real respecta, es conserva la que a començaments del segle XIV, el dia 11 de febrer de 1305, signaren ⁽⁷¹⁾ amb els representants de la veïna vila d'Onda, per delimitar la ratlla de separació dels respectius termes.

3.- Ratificació de les heretats.

El 6 de març de 1274, dos dies després de l'anterior privilegi, el rei va confirmar ⁽⁷²⁾ la totalitat de les donacions de solars fetes per a construir cases noves a Vila-real, les quals havien estat atorgades, en el seu nom, pel batlle general de València Arnau Escrivà, pel comanador de l'orde del Temple a Borriana, frare Pere Peyrona, i per Pere de Juneda, veí de Borriana, el qual, tot i que no consta al document, sembla que era notari.

Aquesta ratificació serviria per a validar en conjunt tot el que aquests tres partidors havien fet els anys anteriors, per manament reial, per a donar forma a la nova població, i estalviaria als donataris la petició individual de ratificació règia, que alguns particularment havien demanat i obtingut. Aquest privilegi o ratificació és semblant en el seu contingut i efectes, al d'altres textos concedits en particular a la ciutat de València i també a la resta de ciutats, viles i llocs de l'antic regne de València, alguns dels quals documents es van recullir al Llibre de Privilegis de València.

Arxiu Municipal de Vila-real.
Còpia en pergamí de la Carta Pòbia i altres privilegis de Vila-real i Borriana, datada el 18 de gener de 1480.
Manuscrit I.

**ELS MANUSCRITS DE LA
CARTA POBLA DE VILA-REAL**

Tot i haver-se perdut, a almenys no conèixer-se actualment, el pergamí original de la carta pobla de Vila-real, aquesta se'ns ha conservat per mitjà de diversos manuscrits: un d'ells, la matriu del document, copiada dins un dels registres de la Cancelleria Reial, a Barcelona; i uns altres, diferents còpies més tardanes totes elles, però autoritzades per notaris, excepte la darrera, la qual cosa servia per garantir, en principi, la seua fidelitat a l'original del que es prenien.

Tots aquests manuscrits no han estat objecte de recopilació fins el moment present, algun d'ells inclús ha estat localitzat recentment al propi Arxiu Municipal de Vila-real, i d'algun altre tan sols se sap, per referències directes, que ha existit, però en el moment present ens és desconegut. La relació d'aquests documents conservats o desapareguts, és la que segueix:

A.- El pergamí original. Lliurat pel rei a través dels oficials de la seua cancelleria, per a ser custodiat al municipi, actualment ja no es conserva a l'Arxiu Municipal, i s'ignora la seua possible conservació.

B.- Matriu del document original. Es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Cancelleria Reial. Registre nº 19 de Jaume I, foli 105 recte i vers. Ha estat reproduït en facsímil a la reedició del llibre «*El Repartiment de Burriana y Villarreal*», del pare Ramon de Maria, publicat per la Societat Castellonenca de Cultura l'any 1935, i reeditat amb el patrocini de la Caixa Rural de Vila-real l'any 1983. A les pàgines finals de l'esmentat llibre es reproduceix el document, que no figurava a l'edició original.

C.- Pergamí datat el 15 d'agost de 1329, a València, dia en què el rei Alfons el Benigne va ratificar privilegis a Vila-real, entre els que figurava la carta pobla, la transcripció de la qual es va incloure sencera. Juntament amb la carta pobla, el rei va ratificar i es va transcriure el privilegi d'exempció de lleuda i peatge atorgat pel rei Pere el Gran l'any 1277; i el privilegi de ratificació de la carta pobla, de donació de la gabella de la sal i el bovalar, i

dels establiments fets pels partidors reals, atorgat pel mateix rei En Pere l'any 1279. També es va confirmar, però no es va transcriure, la ratificació general de privilegis, feta pel rei Jaume II en 1292. Aquest pergami també es guardava a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on actualment ja no existeix, i s'ignora si es pot conservar en algun altre lloc.

D.- Matriu del document anterior. Es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 479, fols. 202v-204r. Aquesta matriu còpia literalment l'original anterior i constitueix la segona versió més fiable, ja que com s'indica abans de copiar-la, es va prendre de l'original, que encara portava el segell reial pendent, tot i trobar-se en mal estat de conservació. I ens aporta algunes notícies ben significatives, que apareixen ací per primera vegada, com és la llista dels testimonis que van signar en el moment d'expedició d'aquesta carta, així com la fórmula inicial de comunicació general de la promulgació, que tampoc consta a la matriu de l'original.

E.- Pergami datat el 5 de setembre de 1336, a València, dia en què el rei Pere el Cerimoniós va ratificar el privilegi del seu pare (document C) de 1329 i va ordenar que es registrara de nou als llibres de la seua cancelleria. Aquest pergami també es guardava a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on actualment ja no hi és i es desconeix si es conserva en algun altre lloc.

F.- Matriu del document anterior, conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Cancelleria Reial. Registre nº 859, foli 235 recte i vers.

G.- Pergami datat el dia 25 de maig de 1340, que copia al peu de la lletra el pergami actualment perdut que ressenyem amb la lletra E. Aquesta còpia es guarda actualment a l'Arxiu Municipal de Vila-real i la seua confecció va estar ordenada pel justícia de la vila al notari Pere Tremunt, a partir de l'esmentat pergami de 1336, que en aquell temps es trobava a l'arxiu.

Aquest trasllat de 1340 va passar, el segle XIX, a l'Arxiu del Sindicat de Regs de Vila-real, durant el període en què aquesta institució es va independitzar de l'Ajuntament, que secularment havia representat els interessos del poble en matèria de regs, i especialment en relació amb la partició de l'aigua del riu de Millars. La causa de l'èxode d'aquest document, no era altra més que la menció a les aigües i el desig del nou Sindicat per conservar al seu arxiu tota la documentació que, d'una o d'altra manera, servira per defensar els interessos del col·lectiu de llauradors de Vila-real. Com a conseqüència d'aquest interès dels síndics, l'Arxiu del Sindicat de Regs conserva, encara hui en dia, una documentació molt important, que

arrenca en la segona meitat del segle XVIII, tot i que hi ha alguns documents anteriors, i té continuïtat al llarg de tot el segle XIX i, per suposat, el XX.

A començaments d'aquest segle, i potser en part degut a la publicació que Mn. Benet Traver va fer l'any 1909 de la carta fundacional de Vila-real al seu llibre «*Historia de Villarreal*», l'Ajuntament va reclamar al Sindicat la devolució del pergami, així com d'un altre document que ara no ens cal esmentar. Després d'unes disputes que es van haver de resoldre davant dels tribunals, el Sindicat va tornar la carta pobla a l'Ajuntament, on s'ha conservat fins el moment present. La documentació d'aquest plet es conserva, també, a l'Arxiu del Sindicat. Tot i aquest llarg període de temps passat, encara en publicacions recents es fa esment de l'existència d'una còpia de la carta pobla de Vila-real al Sindicat, la qual cosa no és certa pel que hem dit. Aquest pergami porta el nº 3681 d'ordre en el catàleg de l'Arxiu Municipal de Vila-real de Josep M^a. Doñate Sebastià i Josep Camarena Maiques.

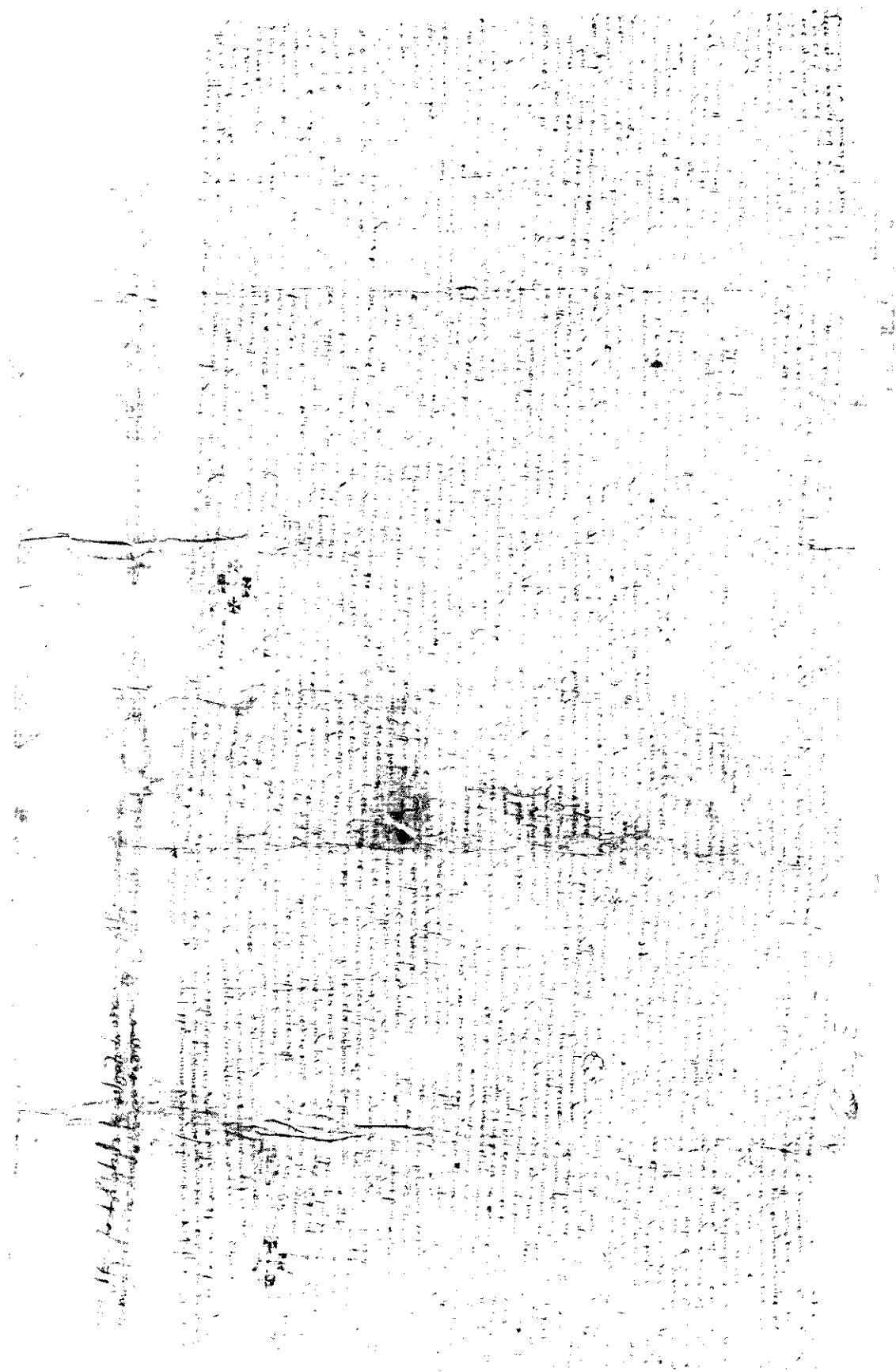
H.- Còpia en pergami de 22 d'abril de 1473. Es tracta d'una còpia autoritzada, segurament presa de l'original, tot i que aquesta no és una notícia massa clara, feta pel notari de Vila-real Jaume de Sant Vicent. Ha estat recentment descoberta a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on servia de guarda a un llibre manuscrit. Aquest pergami conté, per aquest ordre, la transcripció de les cartes pobles de Borriana de 1233 i 1235; l'exempció de lleuda i peatge i altres impostos, feta als veïns de Borriana per la reina Elionor l'any 1339; la carta pobla de Vila-real de 1274; i el privilegi del rei Pere el Gran, concedint exempció de lleuda i peatge a Vila-real l'any 1277. Aquest recull de documents havia de servir per a que els oficials reials respectaren a uns particulars de Vila-real aquestes exempcions fora de la població.

I.- Còpia en pergami de 18 de gener de 1480. Es tracta d'una còpia autoritzada, feta pel notari de Vila-real Pere Gil. Ha estat recentment descoberta a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on servia de coberta a un llibre manuscrit. El text és una repetició de la copia anterior anomenada H.

J.- Còpia en pergami datada el dia 5 de setembre de 1503. Es una còpia autoritzada per un notari de nom Pere Gil, però pel fet d'haver estat tallat el seu «signum» notarial, no ens és possible saber si es tracta del notari que amb el mateix nom signava la còpia anterior. Aquest pergami es conserva actualment a l'Arxiu Municipal de Vila-real i conté còpia dels mateixos privilegis de Borriana i Vila-real que els anteriors documents. (H, I). Aquest pergami porta en nº 3682 d'ordre, a l'esmentat catàleg de l'Arxiu, de Josep M^a. Doñate i Josep Camarena.

K.- Còpia simple en pergamí, del primer terç del segle XVI. Ha estat recentment descoberta a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on servia de coberta a un llibre manuscrit de la claveria. Es una repetició de les còpies anteriors (H, I. J).

Arxiu Municipal de Vila-real.
Còpia en pergamí de la Carta Pobla i altres privilegis de Vila-real i Bortiana,
datada el 5 de setembre de 1503.
Manuscrit J.

L'EDICIÓ DELS TEXTOS

A diferència d'altres documents semblants, dels quals no es conserva l'original, en el cas de la carta pobla de Vila-real conservem la matriu del document, tal com es va registrar en els llibres de la Cancelleria Reial, en ser expedida a València. Aquesta matriu transcriu exclusivament el cos del document, però no recull la signatura reial, ni el nom dels testimonis que hi fóren presents en el moment de l'atorgament, ni tampoc el nom del notari de la cancelleria que el va autoritzar.

Per aquesta causa, la nostra edició parteix de la transcripció d'aquesta matriu, la qual pel seu caràcter d'original no necessita edició crítica resultat de la comparació amb les còpies posteriors, i tan sols s'hi afegeix, amb lletra cursiva, la fórmula introductòria d'informació pública i la relació de signants, començant pel propi rei, després els testimonis, i finalment el notari autoritzant, tot transcrit a partir del text de la versió més antiga conservada, que és la de la còpia autoritzada feta a partir de l'original el dia 15 d'agost de 1329, quasi en els inicis del regnat del rei Alfons el Benigne, aprofitant la celebració de les Corts generals del regne de València fetes eix any.

Hem rebutjat les lliçons de les còpies posteriors, de 1336, 1340, 1480 i 1503, perquè no poden aportar informació nova respecte dels textos emprats per a l'edició.

La transcripció dels tres privilegis complementaris de la carta pobla i de la població de Vila-real en general, s'ha fet a partir de les matrius dels documents, també conservades als registres de la cancelleria reial, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. En lletra cursiva figura l'encapçalament on consta el nom del monarca, així com la seua signatura a la fi dels documents, fragments del text que pel seu caràcter purament formulari, no es van copiar a l'oficina règia.

El bon estat de conservació dels documents, ha fet que el text ens haja arribat complet i, a diferència de molts altres documents de l'època, la seua

transcripció s'ha fet de forma lineal, sense dificultats ressenyables. Tan sols hem variat la puntuació, en relació amb les pauses que hi figuren, per tal d'actualitzar les maneres de separar les frases. També hem incorporat puntuació, per tal d'agilitzar la lectura dels textos, i hem normalitzat les lectures de les lletres «c» i «t», que com és freqüent, es presten moltes voltes a confusió. També s'ha regularitzat l'ús de les majúscules, i la separació de paraules segons l'ús actual. En la resta de la transcripció hem seguit la lliçó dels documents amb fidelitat absoluta.

NOTES

- 1.- Publicat l'any 1935 per la Societat Castellonenca de Cultura i reeditat en 1983 per la Caixa Rural de Vila-real.
- 2.- *Ibid.*, pp. 78 a 81.
- 3.- Aquest establiment és l'únic dels dos que va publicar complet el pare Ramon de Maria.
- 4.- Ramon de Maria. *El «Repartiment» de Burriana y Villarreal*, pp. 86 i ss.
- 5.- Martí de Vicià. *Crònica de València*. Vol. III. València 1564. ff. 141r-143v.
- 6.- Ramon de Maria. *El Repartiment...*, p. 79. Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona (ACA.) Cancelleria reial. Registre 37, fol. 3.
- 7.- *Ibid.*, pp. 80-81. ACA. Canc. Registre 37, fol. 3. Aquest document es transcriu complet.
- 8.- J. E. Martínez Ferrando. *Catálogo de documentos de Jaime I relativos al reino de Valencia, conservados en los registros de la Cancillería Real del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid 1935.
- 9.- Ramón de Maria. *El Repartiment...*, p. 86. ACA. Canc. Registre 21, fol. 49.
- 10.- *Ibid.* p. 87. ACA. Canc. Reg. 21, 61v.
- 11.- *Ibid.* pp. 87-88. ACA. Canc. Reg. 21, 84v.
- 12.- *Ibid.* pp. 88-89. ACA. Canc. Reg. 21, 76r.
- 13.- *Ibid.* pp. 90-91. ACA. Canc. Reg. 21, 109r.
- 14.- *Ibid.* pp. 92-94. ACA. Canc. Reg. 19, 25v.
- 15.- *Ibid.* pp. 94-95. ACA. Canc. Reg. 19, 21v.
- 16.- *Ibid.* p. 95. ACA. Canc. Reg. 19, 33v.
- 17.- *Ibid.* p. 96. ACA. Canc. Reg. 19, 28r.
- 18.- *Ibid.* pp. 97-98. ACA. Canc. Reg. 19, 46r.
- 19.- *Ibid.* pp. 98-99. ACA. Canc. Reg. 19, 36v.
- 20.- *Ibid.* p. 99. ACA. Canc. Reg. 19, 40r.
- 21.- *Ibid.* p. 100. ACA. Canc. Reg. 19, 38r.
- 22.- *Ibid.* pp. 100-101. ACA. Canc. Reg. 19, 171r.
- 23.- *Ibid.* pp. 101-102. ACA. Canc. Reg. 19, 171r.
- 24.- *Ibid.* pp. 102-103. ACA. Canc. Reg. 19, 60r.
- 25.- *Ibid.* pp. 103. ACA. Canc. Reg. 19, 70r.
- 26.- *Ibid.* p. 104. ACA. Canc. Reg. 19, 72v.

- 27.- *Ibid.* p. 105. ACA. Canc. Reg. 19, 84r.
- 28.- *Ibid.* p. 106. ACA. Canc. Reg. 19, 91v.
- 29.- *Ibid.* p. 107. ACA. Canc. Reg. 19, 91r.
- 30.- *Ibid.* p. 109. ACA. Canc. Reg. 19, 82r.
- 31.- *Ibid.* p. 111. ACA. Canc. Reg. 19, 83r.
- 32.- *Ibid.* p. 113. ACA. Canc. Reg. 19, 85r.
- 33.- *Ibid.* pp. 113-114. ACA. Canc. Reg. 19, 85r.
- 34.- *Ibid.* p. 116. ACA. Canc. Reg. 19, 102r.
- 35.- *Ibid.* p. 122. ACA. Canc. Reg. 19, 104r.
- 36.- *Ibid.* pp. 122-123. ACA. Canc. Reg. 19, 104r.
- 37.- *Ibid.* pp. 123-124. ACA. Canc. Reg. 19, 106r.
- 38.- ACA. Canc. Reg. 49, f. 2r. Document de 15 de desembre de 1280.
- 39.- Document 1 de l'apèndix.
- 40.- José M^a. Font Rius. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. II. Barcelona, 1983, pp. 206-209.
- 41.- Miguel Gual Camarena. *Estudio de la territorialidad de los Fueros de Valencia*. «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón». III (Saragossa, 1947-1948), pp. 262-289, especialment p. 270.
- 42.- Arcadi Garcia Sanz i Vicent Garcia Edo. *La carta pobla d'Onda*. Onda, 1991.
- 43.- Enric Guinot Rodríguez. *Cartes de poblament medievals valencianes*. València 1991, document 79.
- 44.- *Ibidem*, document 92.
- 45.- *Furs de València*, edició de Germà Colon i Arcadi Garcia. I. Barcelona, 1970, p. 55.
- 46.- *Ibidem*, p. 58.
- 47.- Guinot Rodríguez. *Cartes de poblament*, abans citat, document 6.
- 48.- Arcadi Garcia Sanz. *Les cartes pobles i el fur de Borriana*, dins *Burriana en su historia*. I. Borriana, 1987, pp. 89-97, i Id. i Vicent Garcia Edo. *La carta pobla de Morella*. València, 1995, p. 18.
- 49.- M^a. Luisa Ledesma. *Las cartas de población aragonesas y su remisión a los fueros locales*. La problemática del fuero de Zaragoza. «Ius fugit», núm. 1 (Saragossa, 1992), p. 71.
- 50.- Garcia Sanz i Garcia Edo. *La carta pobla de Morella*, abans citat, pp. 22-23.
- 51.- Arcadi Garcia Sanz i Vicent Garcia Edo. *La carta de població de Culla*, dins *Imatge de Culla*.

- Culla, 1994, pp. 37-74, especialment, pp. 61-62.
- 52.- Ramon de Maria. *El «Repartiment» de Burriana y Villarreal*. València 1935, p. 201, on el document s'hi publica en traducció castellana.
- 53.- *Furs de València*, I-X-4, edició citada de G. Colon i A. Garcia. II. Barcelona, 1974, pp. 91-92.
- 54.- Guinot Rodríguez. *Cartes de poblament*, abans citat, document 14.
- 55.- *Llibre del repartiment de València*. Edició dirigida per Antoni Ferrando Francès. Paterna 1978, num. 424.
- 56.- ACA. Canc. Reg. 199, f. 54v.
- 57.- *Furs de València*, I-III-17 i 18. edic. cit. I, pp. 161-164.
- 58.- ACA. Canc. Reg. 195, f. 145v.
- 59.- ACA. Canc. Reg. 74, f. 85r.
- 60.- Document 3 de l'apèndix.
- 61.- *Furs de València*, I-II-3, edic. cit. I, p. 113, n.2.
- 62.- Document 2 de l'apèndix.
- 63.- ACA. Canc. Reg., 887, ff. 2v-3r.
- 64.- Ciro Manca. *Aspetti dell'espansione economica catalano-aragonesa nel Mediterraneo occidentale. Il commercio internazionale del sale*. Milano 1965; i José Ramon Magdalena Nom de Déu. *La gabela de la sal de Burriana en el quinquenio de 1375-1379*. Borriana 1981.
- 65.- ACA. Canc. Reg. 888, f. 138v.
- 66.- ACA. Canc. Reg. 15, f. 71. Publicada per Vicent Garcia Edo. *Onda en el siglo XIII*. Onda, 1988.
- 67.- Arxiu Municipal de Castelló. Pergamí s/nº i Llibre de Privilegis, document nº 38.
- 68.- ACA. Canc. Reg. 19, f. 112r. Document nº 2 de l'apèndix.
- 69.- ACA. Canc. Reg. 19, f. 111r. Document nº 3 de l'apèndix.
- 70.- Arxiu Històric Nacional. Madrid. (AHN). Ordes militars. Pergamins. Carpeta 481, nº 86R. Còpia en paper del segle XV.
- 71.- AHN. Ordes Militars. Pergamins. Carpeta 526, nº 619P. Document original.
- 72.- ACA. Canc. Reg. 19, fol. 112r. Document nº 4 de l'apèndix.

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT NUMERO 1

1.274, Febrer 20. València.

Jaume I atorga la carta pobla de Vila-real, en favor dels seus habitants, a fur d'Aragó.

Manuscrits.

A.- Pergamí original, no conegut actualment.

B.- Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria. Registre 19, f. 105r/v. Original.

C.- Pergamí de 1329, que contenia la ratificació del document, feta pel rei Alfons el Benigne. No conegut actualment.

D.- Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria. Registre 479, fol. 202v. Còpia de 1329.

E.- Pergamí de 1336, que contenia una ratificació del document, feta pel rei Pere el Cerimoniós. No conegut actualment.

F.- Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria. Registre 859, f. 235r/v. Còpia de 1336.

G.- Arxiu Municipal de Vila-real. Còpia en pergamí datada el 25 de maig de 1.340.

H.- Arxiu Municipal de Vila-real. Còpia en pergamí datada el 22 d'abril de 1.473.

I.- Arxiu Municipal de Vila-real. Còpia en pergamí datada el 18 de gener de 1480.

J.- Arxiu Municipal de Vila-real. Còpia en pergamí datada el 5 de setembre de 1503.

K.- Arxiu Municipal de Vila-real. Còpia simple en pergamí del primer terç del segle XVI.

Edicions.

FERRANDIS IRLES, Manuel. «Fundación de Villarreal». Revista «Ayer y Hoy». Castelló, vol. II, 1903, pp. 20-21.

TRAYER, Benito. Historia de Villarreal. 1909, pp. 33-36.

RAMON DE MARIA. El Llibre del Repartiment de Burriana y Villarreal. València 1935.

GARCIA SANZ, Arcadi. Carta de població de Vila-real. Revista Exàgono, Vila-real. N° 371. Gener-Febrer 1984.

GUINOT RODRIGUEZ, Enric. Les cartes de poblament medievals valencianes». València 1991., pp. 342-344.

GARCIA EDO, Vicent. Derechos históricos de los pueblos de la Plana a las aguas del río Mijares. Castelló 1994, pp. 117-119.

Populatio Ville Regalis.

Noverint universi, quod cum ad reges et principes spectet populationibus quas faciunt certos terminos assignare, et earum populatoribus foros seu consuetudines concedere, sub quibus vivere debeant atque regi; idcirco nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani, per nos et nostros successores damus et concedimus vobis, universis (a) et singulis populatoribus populationis (b) Ville Regalis, quam in termino Burriane statuimus faciendam, terminos certos, scilicet a cequia maiori Burriane sursum versus dictam populationem, et exinde, sicut afrontat cum termino de Nuules, et exinde, usque ad antiquior vocatum Misquitiella, quod est versus Bechin, et exinde, usque ad mollonem cohoptum cabecii, in quo scinditur petra, et usque in rivum de Millars.

In quo quidem termino habeatis usum aquarum et lignarum et erbarum et petre ac calcis, et aliorum necessariorum vobis seu usui vestro et ganatorum vestrorum libere et in pace, et nullum vobis in hiis impedimentum facere valeat vel contrarium ullo modo. Salvo tamen quod habitatores Burriane et sui ganati, habeant usum predictorum in dictis terminis, exceptis hereditatibus quas vos et vestri laborabitis, sicut hactenus habere consueverunt, et vos similiter in terminis aliis Burriane.

Volumus etiam et concedimus vobis, dictis populatoribus et vestris imperpetuum, quod sitis populi in dicta populatione ad forum Aragonum, et ad illam franquitatem ad quod seu quam homines Burriane sunt populi, et in carta quam inde a nobis habent plenius continetur. Et nos de presenti ipsum forum et franquitatem, sicut ipsi homines Burriane eam a nobis habent, vobis et vestris concedimus atque donamus.

Concedentes vobis et vestris imperpetuum, quod omnes et singuli illi, qui hereditates vel possessiones infra dictos terminos habent seu habuerint, teneantur pro ipsis vobiscum et cum vestris contribuere in peitis, cenis, monetatico et in redemptione exercituum, et in quibuscumque aliis regalibus exactionibus et demandis, et vicinitatem (c) facere in dicta populatione Ville Regalis.

Concedimus etiam vobis et vestris imperpetuum, mercatum tenendum in dicta villa seu populatione singulis diebus sabbatinis, et firam etiam semel quolibet anno, tempore quo vos volueritis, dummodo non sit eo tempore quo fira tenetur in Castilione vel locis aliis circumstantibus Burriane. Nos autem, per nos et nostros recipimus sub firma custodia nostra, protectione, comenda et guidatico speciali, sub pena quingentorum morabatinorum auri, omnes et singulos ad ipsum mercatum et firam in veniendo, scilicet, ad ipsum

mercatum et firam, et stando ac redeundo, nisi fuerint raptores, latrones, homicide, banditi vel de aliis maleficiis, pro quibus capi debeant, inculpati seu etiam accusati, vel debitores aut fideiussores manifesti.

Est tamen sciendum, quod retinemus nobis in predicta populatione furnos, molendinos, carniceriam, pensum et almudinum et operatoria sive tendas.

Insuper etiam per nos et nostros infranguimus et franchos ac liberos facimus vos, dictos populos et vestros, hinc ad decem annos primos venturos et continue completos, et omnia bona vestra presentia et futura, ab omni peyta, questia et cena, et exercitu ac cavalcata et redemptionibus eorumdem, et a qualibet alia exactione sive demanda regali. Ita videlicet, quod in predictis decem annis, non teneamini vos vel vestri dare nobis vel nostris aliquid pro predictis vel aliquo eorum, nec nos vel nostri ea a vobis vel vestris, infra ipsos decem annos petere valeamus, set sitis inde per ipsum tempus franchi et liberi, cum omnibus bonis vestris et penitus absoluti.

universis aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris, quod predicta omnia et singula firma habeant et observent ac faciant observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione.

Datum Valentie X^o kalendas martii anno Domini M^o. CC. LXX°. tercio.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valentie, comitis Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani.

Testes sunt: frater Andrea episcopus valentinus, Jacobus, episcopus oscensis, Bernardus Guillelmi de Entença, Blaschus Maça, Sanctius Martinus de Oblitis.

Sig+num Simonis de Sancto Felicio, qui mandato domini Regis predicti, hec scribi fecit et clausit, loco, die et anno prefixis.

(a).- «universis» a l'original.

(b).- «populationibus» a l'original.

(c).- «vicinitate» a l'original.

DOCUMENT NUMERO 2

1.274, Març 4. Ulldacona.

El rei Jaume I atorga franquesa per sis anys, a tots els qui vagen a la fira de Vila-real.

Manuscripts.

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 19, f. 112r. Original.

Villeregalis.

Fira.

Nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani; per nos et nostros concedimus vobis, universis et singulis populatoribus Ville Regalis, tam presentibus quam futuris, quod firam quam vobis concedimus in dicta populatione tenendam singulis annis, habeatis francham et liberam vos et venientes ad ipsam firam, per sex scilicet annos, primos venturos et continue completos.

Ita scilicet quod aliqui mercatores vel alii ad ipsam firam venientes, non teneantur dum ipsam firam durabit, nec introitu vel exitu eiusdem fire, dare nobis vel nostris vel alicui loco nostri, pro mercibus vel rebus quas ibi vendant seu ement, pedagium aliquod sive lezdam, set sint inde franchi et liberi per sex annos predictos. Post predictos vero VI annos, sint nobis iura nostra salva in eadem fira.

Mandantes firmiter baiulis, curiis, justiciis, juratis, alcaydis, procuratoribus et universis aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris, quod predicta omnia et singula firma habeant et observent ac faciant observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione.

Datum Uyl de Cona, IIII nonas martii anno Domini millesimo CC°. LXX°. tercio.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valentie, comitis Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani.

DOCUMENT NUMERO 3

1.274, Març 4. Ulldacona.

El rei Jaume I atorga la gabela de la sal i el bovalar de Vila-real.

Manuscripts.

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 19, f. 111r. Original.

Villeregalis.

Super boulario pro pascendas bestiis.

Nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani; per nos et nostros damus et concedimus vobis, universis et singulis populatoribus Ville Regalis, tam presentibus quam futuris, gabellam salis in dicta Villa Regali, et unum miliarium montis termini ipsius proprius pro boulario, super cequiam eiusdem populationis.

Ita, inde quod semper sit gabella salis in dicta Villa Regali, de qua vos et alii quicumque, salis habere et accipere valeatis vobis et ipsis.

Dantes nobis et nostris pro ipso sale quam inde accipiatis, tantum quantum inde datur seu dabitur nobis in Burriana, et habeatis etiam unum miliarium, ut dictum est, de monte termini dicte Ville Regalis pro boulario, ad usus vestros et vestrorum ac bestiarii vestri.

Mandantes firmiter baiulis, curiis, justiciis, juratis, alcaydis, procuratoribus et universis aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris, quod predicta omnia et singula firma habeant et observent ac faciant observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione.

Datum in Uyl de Cona, IIII° nonas martii anno Domini M°. CC°. LXX°. tercio.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valentie, comitis Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani.

DOCUMENT NUMERO 4

1.274, Març 6. Tortosa.

El rei Jaume I confirma els establiments fets a Vila-real pels seus oficials.

Manuscrits.

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 19, f. 112r. Original.

Ville Regalis.

Confirmatio divisionis hereditatibus.

Nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani; per nos et nostros damus et concedimus et confirmamus vobis, universis et singulis populatoribus populationis nostre Ville Regalis, omnes donationes et asignationes vobis factas de patuis ad opus domorum, et aliis hereditatibus nostris, quas habetis in dicta populatione per fideles nostros Arnaldi Scriba, baiulum nostrum Valentie et procuratori regni eiusdem, et per fratrem Petri Peyronam, comendator Burriane domus militie Templi, et per Petri de Juneda, vicinum Burriane, divisores dictarum hereditatum et patuorum, prout ipsas hereditates et patua tenetis et possidetis.

Mandantes firmiter baiulis, curiis, justiciis, juratis, alcaydis, procuratoribus et universis aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris, quod predicta omnia et singula firma habeant et observent ac faciant observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione.

Datum Dertuse, IIº nonas martii, anno Domini Mº. CCº. LXXº. tercio.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valentie, comitis Barchinone et Urgelli et dominus Montispesullani.

*AQUEST LLIBRE ES VA ACABAR
D'IMPRIMIR EL DIA 20 DE FEBRER DE 1995,
ANIVERSARI DE L'ATORGAMENT DE LA CARTA POBLA*

LAUS DEO